

УДК 378.013.42.091.212-054.6

РОЛЬ МОВНОЇ ПІДГОТОВКИ У ПРОЦЕСІ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ІНОЗЕМНИХ СТУДЕНТІВ У ОСВІТНЬО-КУЛЬТУРНОМУ СЕРЕДОВИЩІ ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

Білик О.М., канд. пед. наук (Харків)

У статті розглядається соціалізаційний потенціал мовної підготовки іноземних студентів у освітньо-культурному середовищі вищого навчального закладу, наголошується на необхідності врахування її соціокультурної складової, ролі викладача як агента соціалізації в освітньому процесі.

Ключові слова: іноземні студенти, мовна підготовка, освітньо-культурне середовище вищого навчального закладу, соціалізація.

Бильк Е.Н. Роль языковой подготовки в процессе социализации иностранных студентов в образовательно-культурной среде высшего учебного заведения. В статье рассматривается социализирующий потенциал языковой подготовки иностранных студентов в образовательно-культурной среде высшего учебного заведения, подчеркивается необходимость учета ее социокультурной составляющей, роли преподавателя как агента социализации в образовательном процессе.

Ключевые слова: иностранные студенты, образовательно-культурная среда высшего учебного заведения, социализация, языковая подготовка.

Bilyk O.M. The Role of Language Training in the Process of Foreign Students' Socialization in the Educational and Cultural Environment of Higher Educational Institutions. The article deals with socializing potential of foreign students' language training in the educational and cultural environment of higher educational institutions. The author emphasizes the necessity of taking into account a socio-cultural component, the teacher's role as an agent of socialization in the process of education.

Key words: educational and cultural environment of higher education institution, foreign students, language training, socialization.

Перед вищою освітою України стоїть завдання модернізації процесу навчання іноземних громадян, створення сучасного педагогічного підґрунтя формування професійної компетентності майбутніх

фахівців для зарубіжних країн, сприяння соціальному вихованню особистості іноземних студентів. Ефективність фахової підготовки названого контингенту та привабливість професійної освіти багато в чому залежать від емоційно-психологічного задоволення освітнім процесом, зокрема від результативності засвоєння мови навчання як засобу спілкування та оволодіння професією. Унаслідок цього пошук інноваційних методів фахової підготовки іноземних студентів, розробка нових технологій навчання, посилення уваги до процесу соціалізації іноземних студентів в умовах іншомовного освітньо-культурного середовища вищого навчального закладу є **актуальною** науковою проблемою.

Процес соціалізації молоді став предметом особливого вивчення з початку ХХ ст. у працях Г. Тарда, Ф. Г. Гіддінгса, Г. Лебона, Т. Парсонса, Е. Дюркгейма, Ч. Кулі та ін. На сучасному етапі соціалізацію з соціально-педагогічної точки зору досліджують Б. Бім-Бад, О. Безпалько, В. Бочарова, І. Зверева, Н. Заверико, Н. Лавриченко, Г. Лактіонова, А. Мудрик, Л. Новикова, А. Рижанова, С. Савченко, С. Харченко та ін. Різні аспекти соціалізації іноземних студентів розглядають К. Буракова, Дін Сінь, Н. Грищенко, Д. Порох, О. Резван, Сін Чжефу, В. Стрельцова, Ху Жунсі та ін.

Сучасні соціокультурні реалії вимагають вирішення проблеми соціалізації іноземних студентів із урахуванням рівня володіння мовою та її використання в міжособистісному спілкуванні. Глобалізаційні процеси у сучасному суспільстві спричинили зростання ролі міжкультурної складової міжособистісного спілкування та зумовили пріоритетність формування іншомовної культури особистості як значущого фактора соціалізації в контексті діалогу культур. Як зазначає В. Шейко, «в основі діалогу, як правило, лежить потреба у налагодженні взаємозв'язків між народами, необхідність у взаємодопомозі та взаємозбагаченні. Діалог культур у свою чергу є об'єктивною необхідністю та умовою розвитку різних культур. У ході діалогу з'являється взаєморозуміння, що веде до мирної співпраці та взаємозбагачення, – як духовного, так і матеріального» [8: 258].

Соціалізаційний потенціал іншомовної культури аналізується в межах культурологічної освітньої парадигми (М. Бахтін, В. Біблер, Є. Бондаревська, В. Сухомлинський, К. Ушинський), сприяє

компетентнісному розвитку особистості, уможливило адекватне функціонування іноземного студента в іншомовному соціумі як рівноправного суб'єкта спілкування та міжкультурної взаємодії.

У сучасній педагогічній науці докладно досліджуються проблеми навчання і виховання іноземних студентів, проте йдеться переважно про мовну та професійну підготовку, а також порушуються питання адаптації названого контингенту до умов навчання. Зокрема, методичні проблеми мовної підготовки іноземних студентів розглядають Н. Василенко, Т. Дементьева, В. Коломієць, В. Ніколаєнко, О. Палка, Н. Ушакова, І. Шульга та ін. Питання адаптації іноземних студентів до умов нового освітнього середовища вивчають К. Буракова, Дін Сін, М. Іванова, Д. Порох, Ху Жунсі, Т. Язвинська, проблеми соціокультурного змісту професійної підготовки, соціокультурної компетенції, розвиток пізнавальних потреб іноземних студентів досліджують Аль-Шабуль Ібрагім, І. Кушнір, О. Резван, Є. Степанов.

Незважаючи на значну кількість праць із питань мовної освіти та адаптації іноземних студентів, на нашу думку, в сучасних дослідженнях недостатньо уваги приділено вивченню соціалізаційних можливостей їхньої мовної підготовки.

Отже, **метою** нашої статті є аналіз соціалізаційного потенціалу мовної підготовки іноземних студентів у освітньо-культурному середовищі ВНЗ.

Із позицій соціальної педагогіки соціалізація визначається як «процес засвоєння та активного відтворення людиною соціокультурного досвіду (знань, цінностей, норм, традицій, зразків поведінки, визнаних у суспільстві), внаслідок чого відбувається її становлення та розвиток як соціального індивіда» [1: 26].

Сучасна освітня ситуація потребує посилення уваги до соціалізаційного потенціалу навчальних дисциплін, що є надзвичайно важливим для особистісного становлення студентів-іноземців, тому що вони контактують із представниками іншої соціокультурної спільноти, носіями іншої культури, отримують досвід міжкультурної соціальної взаємодії, який може бути як негативним, так і позитивним, оскільки соціалізація може бути як стихійною, так і контрольованою, тобто соціальним вихованням, що є процесом «спеціально організованої передачі соціального досвіду особистості та розвитку

її потенційних можливостей» [1 : 38]. Мовна освіта посідає особливо важливе місце в соціальному вихованні молоді, оскільки вона є основою саморозвитку особистості, її інтелектуального зростання, показником готовності до продуктивної діяльності в суспільстві.

Як зазначено в Концепції мовної підготовки іноземців у ВНЗ України, «українська/російська мова для іноземців є не тільки навчальним предметом, а й освітньою дисципліною, засобом усебічного розвитку упродовж життя та провідником майбутніх фахівців у їх становленні як професійних особистостей» [7 : 137]. Таким чином, позитивна педагогічно контрольована соціалізація іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі ВНЗ неможлива без їхньої якісної мовної підготовки.

Успішність міжкультурної взаємодії залежить не лише від володіння мовою, вона зумовлена також розумінням етнічних стереотипів, подоланням «культурного шоку», прийняттям та розумінням іншої культури. Тобто важливим стає формування соціокультурної компетентності іноземних студентів у процесі навчання української (російської) мови як іноземної в освітньо-культурному середовищі ВНЗ України. І. Кушнір визначає соціокультурну компетентність іноземних студентів як комплексну якісну характеристику «міжкультурної мовної особистості іноземних студентів, результативний змістовний блок, сформований знаннями не тільки рідної, але й інших культур, уміннями застосовувати ці знання у процесі міжкультурної комунікації (у широкому значенні), поведінковими реакціями в умовах міжкультурного спілкування, досвідом міжкультурного спілкування, толерантним ставленням до іншомовної культури та її представників» [3: 7]. На нашу думку, соціокультурна компетентність є важливим чинником формування вторинної мовної особистості, здатної до ефективної взаємодії як у навчально-професійній, так і в соціокультурній сферах спілкування, а відповідно і важливим чинником соціалізації іноземних студентів у процесі мовної підготовки в освітньо-культурному середовищі вищого навчального закладу.

Іноземні студенти, які приїждять на навчання до українських ВНЗ, – це цілком сформовані особистості, що склалися під впливом різних факторів та є соціалізованими до умов життя на батьківщині. Вони мають певні життєві настанови та цінності, світогляд, який

склався в результаті опанування культури рідної країни, засвоєння національних традицій, звичаїв, норм поведінки, вони вже мають у своїй свідомості комплекс етнокультурних уявлень, зафіксованих рідною мовою. Засвоєння іноземної мови відбувається шляхом порівняння двох мовних картин світу, що формуються рідною мовою та мовою, яку вони вивчають. В іншомовному освітньо-культурному середовищі відбувається вторинна соціалізація іноземних студентів, яка передбачає, крім засвоєння лінгвістичних знань, розуміння менталітету українського народу, його традицій, звичаїв, а також знання соціальних норм і мовленнєвих правил у різних сферах спілкування.

Л. Рибаченко розроблені рекомендації щодо встановлення психолого-педагогічних контактів із іноземними студентами, серед яких «пред'явлення іноземному студенту чітких вимог як до суб'єкта навчання і виховання в українському вузі, в основі яких знаходиться положення, що іноземець як особистість формувався в іншому культурному й освітньому середовищі» [5: 11].

Саме тому у процесі вивчення української (російської) мови як іноземної важливим є врахування національно-обумовлених поведінкових рис іноземних студентів, вивчення їхнього особистісного соціокультурного досвіду.

Мовна підготовка іноземних студентів здійснюється з використанням певних початкових матеріалів. На нашу думку, у процесі відбору таких матеріалів важливо керуватися тим, що українська (російська) мова як іноземна має значний потенціал щодо соціалізації іноземних студентів, який реалізується в змістовій наповненості, в темах та текстах етнокультурного спрямування, в мовленнєвих кліше, які дозволяють здійснювати ефективне спілкування в навчально-професійній та соціокультурній сферах. Необхідно активно залучати до навчальної діяльності тексти, побудовані на соціокультурному матеріалі, пов'язані із українською культурою. З огляду на це, важливим і змістовним, на нашу думку, є навчальний посібник Н. Ушакової «Знакомьтесь: Україна», який має на меті дати студентам основні знання про культуру, звичаї, систему освіти в Україні та допомагає розв'язанню проблем лінгвокультурної адаптації та соціалізації іноземних студентів [6].

Серед навчальних матеріалів лінгвокультурологічного змісту варто згадати й підготовлені викладачами та студентами Харківської

державної академії культури разом із колегами з інших вищих навчальних закладів Харкова відеофільми: «Дивимося і вивчаємо (російська мова у відеоситуаціях)», «Українська мова: перші кроки», «Екскурсія Харковом», «Українська народна архітектура», «Таємниці української кухні», «Україна – Китай: діалог культур», а також навчальні посібники для роботи з цими відеофільмами. Представлена у відеофільмах інформація має соціокультурне спрямування та значний соціалізаційний потенціал, оскільки в них розкриваються особливості народної культури, візуалізуються її елементи, що має суттєвий виховний вплив на особистість іноземного студента. Зазначені відеофільми використовуються у процесі мовної підготовки іноземних студентів і мають позитивний вплив не лише на формування у них мовленнєвих умінь та навичок, але й на моделювання соціальної поведінки в певних комунікативних ситуаціях. Саме навчальні відеофільми дозволяють відтворити комунікативні ситуації з урахуванням невербальних та паравербальних елементів спілкування у процесі навчання української (російської) мов, оскільки вони допомагають наочно змоделювати ситуації спілкування, проілюструвати їх за допомогою відеоряду.

Так, наприклад, відеофільм «Українська мова: перші кроки» містить дев'ять відеофрагментів – стандартних мовленнєвих ситуацій, в яких вербальна й невербальна поведінка регламентується. Настанови, що робити й що говорити в стандартних ситуаціях спілкування, допомагають засвоєнню фраз на етапі перших кроків опанування мови. Невелика ігрова відеоситуація, яка триває від однієї хвилини до п'яти, – це, по суті, коментар щодо комунікативної поведінки, репрезентований візуально. У відеофільмі представлено ситуації, з якими іноземні студенти зустрічаються з перших днів навчання, та які мають важливий соціокультурний зміст: «Знайомство», «Факультет», «Бібліотека», «Їдальня», «Гуртожиток», «Родина», «У гостях», «Місто», «Здоров'я». На нашу думку, використання відеоматеріалів культурологічного змісту в системі мовної підготовки іноземних студентів на всіх її етапах позитивно впливатиме на підвищення комунікативної культури іноземців, буде сприяти розвитку їхньої творчої активності в аудиторній та позааудиторній діяльності.

Важливу роль у процесі соціалізації особистості відіграють люди, за допомогою яких особистість соціалізується під час навчання,

комунікації, прилучення до культури, їх називають агентами соціалізації. «Агенти соціалізації розрізняються залежно від того, наскільки вони значущі для людини, як будується взаємодія з нею, у якому напрямі та якими засобами вони здійснюють свій вплив» [1: 41]. Для іноземних студентів у освітньо-культурному середовищі вищого навчального закладу важливими агентами соціалізації є саме викладачі мови навчання, які на підготовчому факультеті, а часто й на базових факультетах, стають кураторами груп. В. Молчановський пропонує розглядати діяльність викладача мови іноземним студентам як різновид соціального управління і виокремлює два етапи цієї діяльності: моделюючий і виконавський. Моделюючий етап має гностичну й конструктивно-проективну стадії, а виконавський – організаторську й комунікативну. На гностичній стадії відбувається аналіз проблеми, рівня готовності студентів та самого викладача до розв’язання цієї проблеми, а також аналіз змісту, засобів і методів її розв’язання. Спираючись на проведений аналіз, викладач виконує конструктивно-проективні дії, формує навчальні завдання, проектує навчальний матеріал. На наступному етапі викладач організує навчальну діяльність щодо реалізації підготовленого плану, відповідно до навчальної ситуації здійснює корекцію своєї діяльності. Організація навчального процесу відбувається через посередництво педагогічної комунікації [4: 241–242]. Отже, викладач української (російської) мови як іноземної виступає своєрідним посередником між культурами, і від успішності його діяльності залежить установа діалогічної взаємодії між носіями різних цінностей, норм поведінки, звичаїв і традицій. Викладач мови не обмежується повідомленням певних знань із фонетики, лексики, граматики, він перебуває у постійному діалозі зі студентами-іноземцями, що передбачає відповідну організацію занять, розробку стратегії навчання, формування його мети та створення індивідуальної освітньої траєкторії для кожного студента. Відповідно до вимог сучасної вищої освіти побудова індивідуальної освітньої траєкторії виступає обов’язковою умовою організації навчального процесу. Особливого значення вона набуває стосовно іноземних студентів, для яких академічна адаптація ускладнюється проблемами соціокультурної адаптації до іншомовного освітньо-культурного середовища. Д. Дмитрієва розуміє індивідуальну освітню траєкторію іноземних студентів як

персональний шлях їхнього навчання і розвитку з реалізацією особистісного потенціалу, тобто особистісних здібностей, умінь, здатності здійснювати мовленнєву, начальну та професійну діяльність [2: 17]. Формування індивідуальної освітньої траєкторії іноземних студентів відбувається з урахуванням особливостей їхньої культури, традицій, звичаїв, національних особливостей, а також особистісних та національних цінностей. Саме викладач української (російської) мови як іноземної має можливість допомогти іноземному студенту створити індивідуальну освітню траєкторію, перш за все у мовній підготовці, але також і в освітній діяльності в цілому.

Отже, вивчення іноземними студентами української (російської) мови є не лише необхідною умовою отримання спеціальності та здійснення професійного спілкування, але й виступає особистісною потребою через усвідомлення необхідності оволодіти мовою як інструментом соціальної взаємодії. У процесі навчання іноземних студентів української (російської) мови не тільки відбувається формування та розвиток комунікативних здібностей студентів, але й здійснюється цілеспрямований процес соціального виховання та соціального становлення їхньої особистості.

Навчання мови для іноземного студента є інструментальною основою соціалізації в умовах впливу іншомовної культури в освітньо-культурному середовищі ВНЗ за таких умов: якщо реалізується принцип діалогу культур на заняттях з української (російської) мови як іноземної; відбувається формування соціокультурної компетентності іноземних студентів; враховується необхідність включення навчальних матеріалів етнокультурного змісту у процес навчання української (російської) мови як іноземної; усвідомлюється роль викладача української (російської) мови як агента соціалізації іноземних студентів у освітньо-культурному середовищі вищого навчального закладу; відповідно до національно-психологічних та культурних особливостей іноземних студентів відбувається формування їхньої індивідуальної освітньої траєкторії.

Перспективою подальших досліджень вважаємо аналіз особливостей мовної підготовки іноземних студентів відповідно до етапів їхньої соціалізації в освітньо-культурному середовищі вищого навчального закладу та визначення соціалізаційного потенціалу кожного з етапів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Безпалько О.В. Соціальна педагогіка : навч. посібник / О.В. Безпалько, І.Д. Зверева, Т.Г. Веретенко та ін.; за ред. О.В. Безпалько. – Київ : Академвидав, 2014. – 312 с.
2. Дмитриева Д.Д. Индивидуализация профессиональной подготовки студентов-медиков на основе интегративно-модульного подхода к изучению русского языка как иностранного : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. пед. наук : спец. 13.00.08 «Теория и методика профессионального образования» / Д.Д. Дмитриева. – Курск : ФГБОУ ВПО «Курский государственный университет», 2012. – 26 с.
3. Кушнір І.М. Формування соціокультурної компетентності іноземних студентів у процесі навчання російської мови : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.02 «Теорія та методика навчання (російська мова)» / І.М. Кушнір. – Херсон : Херсон. держ. у-нт, 2012. – 23 с.
4. Молчановский В.В. Профессиональный портрет преподавателя РКИ / В.В. Молчановский // Преподавание русского языка иностранным студентам : теория и практика, традиции и инновации : монография / [под ред. Н.И. Ушаковой]. – Харьков : ХНУ имени В.Н. Каразина, 2014. – С. 235–254.
5. Рибаченко Л.І. Підготовка іноземних студентів у навчальних закладах України (1946-2000 рр.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / Л.І. Рибаченко. – Луганськ : ЛНПУ імені Тараса Шевченка, 2001. – 20 с.
6. Ушакова Н. И. Знакомьтесь: Украина : учеб. пособие на рус. яз для иностр. студ. / Н.И. Ушакова. – [4-е изд., перераб и испр.] – Харьков : ХНУ имени В.Н. Каразина, 2009. – 120 с.
7. Ушакова Н.І. Концепція мовної підготовки іноземців у ВНЗ України / Ушакова Н.І., Дубічинський В.В., Тростинська О.М. // Викладання мов у вищих навчальних закладах на сучасному етапі. Міжпредметні зв'язки : зб. наук. праць. – Харків, 2011. – Вип.19. – С. 136–146.
8. Шейко В.М. Культура України в глобалізаційно-цивілізаційному вимірі (історико-методологічні аспекти) : монографія / В.М. Шейко. – Київ : Інститут культурології Національної академії мистецтв України, 2011. – 624 с.